

Враховання практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві: стан, проблеми, перспективи

Зазвичай у підручниках з кримінального права питання джерел кримінального права автори обходять стороною або розглядають побіжно (розкриваючи зв'язок кримінального права з іншими галузями права) [1]. Разом з цим, питання джерел кримінального права широко і часто висвітлюється у наукових публікаціях [2]. Так, більшістю авторів підтримується позиція, що джерелами кримінального права є Конституція України, кримінальний закон (КК України 1960 р. та КК України 2001 р.), міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано парламентом, рішення Конституційного Суду України та практика Європейського суду з прав людини (далі в тексті – ЄСПЛ). Тим не менше, позиції авторів в цьому сенсі інколи різняться, зважаючи на те, що в ст. 3 Кримінального кодексу України вказується, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноєвропейських принципах і нормах міжнародного права [3, с. 131].

Не вдаючись в наукову полеміку з приводу переліку джерел кримінального права та їх ієрархії, зупинимось на останньому – практиці ЄСПЛ. Минуло вже понад 10 років як було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. [4, с. 260]. Як зазначається в преамбулі, закон прийнятий у зв'язку:

- з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі в тексті - Конвенція) і протоколів до неї;
- з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини;
- зі створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України.

В статті 17 Закону вказується про те, що суди (*національні – прим. авт.*) застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду (*ЄСПЛ – прим. авт.*) як джерело права.

Слід звернути увагу на імперативність цієї норми, адже відповідно до усталеної юридичної техніки українського законодавця у вказаній статті відсутні слова на кшталт «можуть», «мають право» тощо. З приводу застосування Конвенції не виникає жодних питань, позаяк Україна її ратифікувала ще у 1997 році [5, с. 263], а отже це є частиною національного законодавства. З приводу практики ЄСПЛ, дозволимо собі констатувати парадоксальну ситуацію: Україна належить до романо-германської правової системи, де єдиним джерелом права визнається нормативно-правовий акт. В даному ж випадку практику ЄСПЛ слід розглядати по суті як судовий прецедент. Тим не менше, закон є закон, а отже виконувати його необхідно.

За останні роки українські суди у своїй практиці все частіше посилаються і на Конвенцію, і на рішення ЄСПЛ. Слід вказати, що оскільки положення Конвенції мають загальний характер, а права людини здебільшого констатуються у ній в абстрактній, оціночній формі, то правильне розуміння її норм розкривається саме у рішеннях ЄСПЛ, які містять правові позиції щодо суті положень зазначеного міжнародно-правового акта, а

також змісту та обсягу гарантованих ним прав. Саме тому для суддів було видано ряд посібників [6], та періодично узагальнюється практика національних судів про застосування Конвенції та рішень ЄСПЛ [7], в яких, серед іншого, вказуються і про неточності або помилки, що допускаються. Так, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ вказує, зокрема, на таке: застосовуючи практику ЄСПЛ, суди не завжди чітко й однозначно розуміють, у чому полягає правовий зміст такого застосування. Тому досить поширеним у діяльності вітчизняних судів є абстрактне посилання на практику ЄСПЛ без вказівок на конкретне рішення. Часто в судових рішеннях вітчизняних судів міститься посилання на конкретне рішення ЄСПЛ, але без зазначення співвідносності його з нормами національного права й обставинами конкретної справи.

З огляду на зазначене судам при здійсненні судочинства необхідно ширше застосовувати норми міжнародного права. Зважати, що обов'язковим є не тільки врахування рішень ЄСПЛ, постановлених щодо України, а й застосування поряд із нормами національного законодавства України норм Конвенції та практики ЄСПЛ і щодо інших країн - учасниць Конвенції.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що процес втілення рішень ЄСПЛ у національному судочинстві рухається повільно, однак в позитивному напрямку. Врахування національними судами практики ЄСПЛ як джерела права сприяє, по-перше, посиленню механізму захисту прав людини Україні, по-друге, як передбачається, зменшенню кількості звернень наших співвітчизників до ЄСПЛ.

Також не менш важливим було б вивчення практики ЄСПЛ у кримінальних справах у вищих навчальних закладах в рамках викладання окремого курсу. Як видається, вивчення та знання фундаментальних рішень ЄСПЛ сприятиме підготовці висококваліфікованих майбутніх прокурорів, слідчих та суддів.

Список використаних джерел:

1. *Див, наприклад*, Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. - 712 с.; Кримінальне право України: Особлива частина: підручник/ за ред. В.Я. Тацій, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна.- 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 455 с.; Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України: навч. посіб. / І.І. Митрофанов; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с.
2. *Див, наприклад*, Андрушко П.П. Джерела кримінального права: поняття, види / П.П. Андрушко // Адвокат. - №7 (30). – 2011. – с. 13-22; Тацій В.Я., Грошевий Ю.М. Проблеми зближення європейських правових систем як умова гармонізації законодавства України / В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали науково-практичної конференції (жовтень 1998 р.). - К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. - с. 53-57; Юрчишин В.Д., Король В.В. Практика європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти / В.Д. Юрчишин, В. В. Король // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 73-78
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III // Відомості Верховної Ради України. - №25. – 2001. – Ст. 131
4. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 №3477-IV // Відомості Верховної Ради України. - №30. – 2006. – Ст. 260

5. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 №475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. - №40. – 1997. – Ст. 263

6. Див., *наприклад*, Джеремі Макбрайд Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. – К.: «К.І.С.», 2010 – 576 с.; Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

7. Див., *наприклад*, Апеляційний суд Миколаївської Облaсті. Аналіз застосування практики Європейського суду з прав людини та дотримання судовими інстанціями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/konvencia_krim/

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 - перше півріччя 2012 року від 01.06.2013 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-13>